

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення)

Київ

Справа № 3-46/2022(95/22, 170/22, 233/22)

5 липня 2023 року

№ 5-р(II)/2023

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович (доповідач),
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України.

Заслухавши суддів-доповідачів Мойсика В.Р., Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили Голова Верховної Ради України, науковці Харківського національного університету внутрішніх справ, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Національної

академії внутрішніх справ, Національного університету „Львівська політехніка“, Державного податкового університету, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційну скаргу – Душенькевич А.В., Франк А.В., Ярош І.М. – звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність частині першій статті 8, частинам першій, четвертій статті 41, частині другій статті 61, частині першій статті 64 Конституції України (конституційність) абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з частиною першою статті 483 Кодексу „переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості“ (абзац перший), –

має наслідком накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України (абзац другий).

1.1. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається таке.

Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області постановою від 15 вересня 2020 року, залишеною без зміни постановою Закарпатського апеляційного суду від 8 лютого 2022 року, визнав Ярош І.М. винною в порушенні митних правил, установлених частиною першою статті 483 Кодексу, та наклав на неї адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, що становить 1 403 204,17 грн з конфіскацією товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил (зразків плівки пакувальної з поліетилентерефталату).

Ярош І.М. вважає, що „зміст санкції частини першої статті 483 Кодексу не відповідає Конституції України, оскільки передбачає непропорційне та несправедливе покарання, яке носить індивідуальний та надмірний майновий тягар; така санкція не забезпечує принцип індивідуалізації покарання, адже не дає змогу суду призначити покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, особи винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; така санкція не відповідає принципу верховенства права, суспільним інтересам та є непропорційним втручанням держави в мирне володіння майном“.

1.2. Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області постановою від 17 грудня 2021 року, залишеною без зміни постановою Закарпатського апеляційного суду від 16 березня 2022 року, визнав Душенькевича А.В. винним у вчиненні адміністративного правопорушення, установленого частиною першою статті 483 Кодексу, та наклав на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, що становить 159 338,65 грн з конфіскацією товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, а саме транспортного засобу.

Душенькевич А.В. твердить, що санкція статті 483 Кодексу не відповідає Конституції України, оскільки не забезпечує принципу індивідуалізації покарання, адже унеможливорює призначення судом покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, особи винного й обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, що, на думку автора клопотання, суперечить принципіві верховенства права (правовладдя), суспільним інтересам та є непропорційним утручанням держави в права громадян.

1.3. Малиновський районний суд міста Одеси постановою від 28 квітня 2022 року, залишеною без зміни постановою Одеського апеляційного суду від 9 вересня 2022 року, визнав Франка А.В. винним у вчиненні адміністративного правопорушення, установленого частиною першою статті 483 Кодексу, наклав адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, а саме 932 610,26 грн з конфіскацією цих товарів.

Франк А.В. вважає, що санкція статті 483 Кодексу унеможливорює реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 483 Кодексу та не створює належного законодавчого підґрунтя для застосування домірних заходів до порушника митних правил, а тому суперечить частині другій статті 61 Конституції України. Автор клопотання вказує на те, що всупереч приписам частин першої, четвертої статті 41 Конституції України відбувалося „надмірне втручання в гарантоване Основним Законом України право власності“; „розмір накладеного на заявника штрафу багатократно перевищив офіційно визначені державою на один календарний місяць розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб (більше ніж у 350 разів) та мінімальної заробітної плати (більш ніж у 130 разів)“.

1.4. Суб'єкти права на конституційні скарги порушили перед Конституційним Судом України питання про невідповідність Конституції

України (неконституційність) абзацу другої частини першої статті 483 Кодексу, який визначає санкцію за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю.

1.5. Голова Верховної Ради України письмово висловив позицію стосовно предмета конституційних скарг, зазначивши, що „оскільки оспорювані в конституційних скаргах положення абзацу другої частини першої статті 483 Кодексу містять безальтернативні санкції зі значним матеріальним тягарем для порушника, суб’єкти права на конституційні скарги Душенькевич Анатолій Володимирович, Франк Андрій Володимирович, Ярош Ірина Миколаївна правомірно порушили питання, які потребують ретельного конституційного контролю з метою однозначного праворозуміння обґрунтованої доцільності накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України; остаточне їх вирішення має здійснюватися шляхом подальшого законодавчого врегулювання“.

2. Конституційний Суд України, розв’язуючи питання, порушені в конституційних скаргах, виходить із такого.

2.1. Відповідно до Основного Закону України „права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави“ (частина друга статті 3); „в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй“

(частини перша, друга статті 8); „конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані“ (частина друга статті 22); „права і свободи людини і громадянина захищаються судом“ (частина перша статті 55).

Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша); право приватної власності набувають у порядку, визначеному законом (частина друга); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (частина четверта); використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина сьома).

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (частина друга статті 61 Конституції України).

Згідно з частиною першою статті 64 Основного Закону України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, визначених Конституцією України.

Відповідно до пунктів 1, 22 частини першої статті 92 Конституції України виключно закони України визначають: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

2.2. Конституційний Суд України наголошував на тому, що притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, що має наслідком адміністративне стягнення у вигляді безальтернативного, надмірного адміністративного штрафу з обов'язковою конфіскацією, який є співмірним із кримінальним покаранням, має ґрунтуватися на конституційних принципах та юридичних презумпціях:

„принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування

усієї юридичної системи України, у тому числі нормативного встановлення законодавцем адміністративної відповідальності. Отже, конкретні санкції за адміністративні правопорушення мають бути справедливими та відповідати принципіві домірності, тобто законодавець має визначати адміністративні стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті адміністративного правопорушення“ [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

Конституційний Суд України також висловив юридичну позицію щодо питання обрання виду адміністративного стягнення з урахуванням принципу верховенства права (правовладдя) та суспільної користі адміністративних стягнень. У Рішенні Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021 зазначено, що „питання обрання виду адміністративного стягнення відповідно до пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України вирішує виключно законодавець з урахуванням приписів Конституції України, зокрема принципу верховенства права“ (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини); „суспільна користь адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення полягає не в поповненні державного бюджету, а в забезпеченні конституційного правопорядку, безпеки суспільства та прав і свобод кожної особи“ (перше речення абзацу першого підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

2.3. За частиною другою статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Конституційний Суд України, досліджуючи принцип індивідуалізації юридичної відповідальності під час розв'язання питання відповідності покарання вчиненому злочині, зазначав, що справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість; це означає не тільки те, що установлений законом склад злочину та рамки покарання

відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного; адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина; при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину; призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим; установлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків (друге, третє, четверте речення абзацу п'ятого підпункту 4.1, третє речення абзацу сьомого, перше речення абзацу восьмого підпункту 4.2 пункту 4; абзац шостий пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

У Рішенні від 26 травня 2015 року № 5-рп/2015 Конституційний Суд України зазначав, що для забезпечення дотримання прав особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, індивідуалізації її відповідальності та реалізації вимог Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) щодо своєчасного, всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи, вирішення її відповідно до закону уповноважений орган (посадова особа) під час розгляду справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати, зокрема, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (перше речення абзацу третього підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України в Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022 щодо індивідуалізації юридичної відповідальності, оцінюючи припис статті 485 Кодексу на конституційність, наголосив, що в законодавчому внормуванні

відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності; установлення в актах публічного права абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність (абзаци другий, третій підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини).

Проаналізувавши приписи статей 9, 23, 33 КУпАП та частини першої статті 486, статті 489 Кодексу, Конституційний Суд України в Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022 дійшов висновку, що „ці норми мають розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України“ (абзац дев'ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

2.4. За статтею 6 Кодексу „митні інтереси України – це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи; митна безпека – це стан захищеності митних інтересів України“.

Для захисту митних інтересів та митної безпеки України за порушення митних правил Кодексом встановлено адміністративну відповідальність.

Згідно зі статтею 461 Кодексу за порушення митних правил можуть бути накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу та конфіскації товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що їх використовували для приховування товарів – безпосередніх предметів

порушення митних правил від митного контролю (крім транспортних засобів комерційного призначення, що їх використовують виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що їх здійснюють відповідно до розкладу руху на підставі міжнародних договорів, укладених відповідно до закону), а також транспортних засобів, що їх використовували для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України поза місцем розташування митного органу.

Конституційний Суд України зазначав, що встановлені Кодексом види адміністративних стягнень спрямовані на забезпечення конституційного правопорядку, безпеки суспільства, прав і свобод людини та є належними заходами, оскільки мають сприяти досягненню мети адміністративної відповідальності, що обумовлено потребами захисту митних інтересів України та митної безпеки; правомірною метою встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у сфері митних відносин та притягнення винної особи до відповідальності за порушення митних правил є потреба захисту митних інтересів та митної безпеки України [абзац другий пункту 4, абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022].

2.5. Згідно з частиною п'ятою статті 2 КУпАП питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулює Кодекс.

Частиною першою статті 458 Кодексу встановлено, що порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке є протиправними, винними (умисними або з необережності) діями чи бездіяльністю, що посягають на встановлений Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій із товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими

покладено на митні органи Кодексом чи іншими законами України, і за які Кодексом встановлено адміністративну відповідальність.

Згідно зі статтею 487 Кодексу провадження у справах про порушення митних правил здійснюють відповідно до Кодексу, а в частині, що її не регулює Кодекс, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Приписами КУпАП визначено, що:

– „адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність“ (частина перша статті 9);

– „адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами“ (стаття 23);

– стягнення за адміністративне правопорушення накладається в межах, встановлених КУпАП та іншими законами України; „при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність“ (частина перша, перше речення частини другої статті 33).

Кодексом встановлено, що:

– „завданнями провадження у справах про порушення митних правил є своєчасне, всебічне, повне та об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її з дотриманням вимог закону, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил, та запобігання таким правопорушенням“ (частина перша статті 486);

– „посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи“ (стаття 489).

Отже, законодавець у межах своїх повноважень установив, що адміністративна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України настає у разі призначення судом адміністративного стягнення особі, яка незаконно перемістила товари через митний кордон України, у результаті чого ця особа зазнає несприятливих наслідків, що становлять зміст накладеного на неї установленого Кодексом адміністративного стягнення. Водночас зміст безальтернативної санкції частини першої статті 483 Кодексу виключає оцінювання індивідуальної ситуації судом, чим створює перешкоди для судової дискреції.

2.6. Право на справедливий суд за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) (далі – Конвенція) охоплює, зокрема, право на справедливий судовий розгляд.

Конституційний Суд України зважає на те, що Європейський суд з прав людини для застосування гарантій Конвенції, які стосуються кримінальних аспектів, напрацював три критерії, на основі яких діяння можна вважати кримінальним, а саме: 1) з'ясування того, як його кваліфікують у національному праві: кримінальне правопорушення, адміністративне, дисциплінарне тощо; 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72), § 82, § 83]. Для застосування статті 6 Конвенції в кримінальній ділянці достатньо, щоб

правопорушення за своїм характером вважалось кримінальним з погляду Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до кримінальної ділянки [рішення у справі *Lutz v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 9912/82), § 55].

Отже, за сталою практикою Європейського суду з прав людини такі адміністративні стягнення, як адміністративний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням [рішення у справах *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72), *Гуренка проти України/Gurepka v. Ukraine* від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy* від 27 вересня 2011 року (заява № 43509/08)].

Європейський суд з прав людини в § 21 рішення у справі *Надточій проти України/Nadtochiy v. Ukraine* від 15 травня 2008 року (заява № 7460/03), зокрема, зазначив, що «приписи Митного кодексу безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон, та регулюють їх поведінку у спосіб застосування стягнень (штраф та конфіскація), що є як покаранням, так і стримуванням від вчинення порушення. Отже, митні правопорушення, що їх оспорюють, мають ознаки, притаманні „кримінальному звинуваченню“ в розумінні статті 6 Конвенції».

Конституційний Суд України, проаналізувавши санкцію частини першої статті 483 Кодексу, констатує, що її приписи мають кримінально-правовий характер як за своєю каральною та стримувальною метою, так і за суворістю визначеного нею додаткового обов'язкового адміністративного стягнення у вигляді конфіскації товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, тому призначення такого стягнення має бути здійснене з урахуванням принципів і гарантій, притаманних кримінальному провадженню.

2.7. У конституційних скаргах Душенькевич А.В., Франк А.В., Ярош І.М. зазначили, що абзац другий частини першої статті 483 Кодексу не забезпечує

досягнення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи. Зокрема, санкція статті 483 Кодексу, окрім накладення штрафу, також зобов'язує і до обов'язкового застосування іншого стягнення – конфіскації товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил.

Конституційний Суд України наголошував, що справедливе призначення покарання у кримінальному провадженні, зважаючи на інтенсивність та небезпеку його негативного впливу на фундаментальні права і свободи особи, є обов'язковою умовою захисту особи від свавілля в державі, у якій діє принцип верховенства права; задля забезпечення справедливості призначення покарання в кримінальному провадженні, його домірності тяжкості злочину суд відповідно до Кримінального кодексу України наділений дискрецією щодо форм реалізації кримінальної відповідальності; згідно з приписами статті 69 Кримінального кодексу України за наявності обставин, які пом'якшують покарання, судові надано можливість призначити більш м'яке покарання, ніж встановлено законом, зокрема суд може не призначати додаткового покарання, встановленого в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього кодексу як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, за яке встановлено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; навіть тоді, коли конфіскацію майна встановлено поряд із найсуворішим основним покаранням – позбавленням волі, то таке додаткове обов'язкове покарання є дискрецією суду відповідно до приписів статті 69 цього кодексу [абзаци другий, четвертий, шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

Натомість оспорювані приписи частини першої статті 483 Кодексу встановлюють обов'язкову конфіскацію товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил. У КУпАП та у Кодексі не визначено процесуальних механізмів, які надали б судові можливість пом'якшити визначену абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу міру адміністративної

відповідальності залежно від наявності обставин справи, що пом'якшують відповідальність, або дозволили б її не призначати.

Отже, зі змісту санкції частини першої статті 483 Кодексу випливає, що законодавець визначив міру адміністративної відповідальності, яка не є справедливою і такою, що відповідає легітимній меті.

2.8. Згідно зі статтею 41 Конституції України право приватної власності є непорушним (друге речення частини четвертої); конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, установлених законом (частина шоста).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що відповідно до принципу верховенства права (правовладдя) законодавець може обмежувати конституційні права людини і громадянина за дотримання умов, визначених Конституцією України.

Установлення обмеження прав людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що воно є домірним (пропорційним) та суспільно потрібним (друге речення абзацу шостого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009); обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх має встановлювати виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати легітимній меті, бути обумовленими суспільною потребою досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке юридичне регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним утручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісного змісту такого права (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Право власності не є абсолютним, може бути обмежене, однак утручання в це право може здійснюватися лише на підставі закону з дотриманням принципу

юридичної визначеності та принципу домірності, який вимагає досягнення розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства; при обмеженні права власності в інтересах суспільства домірними можна вважати такі заходи, які є менш обтяжливими для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для застосування заходів [абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019].

„Обмеження права власності у вигляді конфіскації майна має бути обумовлене захистом конституційного правопорядку, прав, свобод та гідності людини і громадянина, інтересів суспільства, держави, бути належним та необхідним заходом для досягнення такої легітимної мети, а також забезпечувати справедливий баланс між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, не допускаючи надмірного впливу на адресатів, стосовно яких спрямоване зазначене обмеження“ [четверте речення абзацу одинадцятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

У Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022 Конституційний Суд України дійшов висновку, що держава встановлює як потрібні ті заходи втручання у право власності, які дають змогу досягти легітимної мети з дотриманням принципів правомірного втручання; законодавець має визначити співмірну міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, а суди – забезпечувати індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи (абзац четвертий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини).

2.9. Приписи статті 41 Конституції України корелюються (є співвідносними) з відповідними приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути

позбавлений своєї власності інакше, ніж в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте ці приписи жодним чином не обмежують права держави вводити в дію такі закони, які вона вважає потрібними, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Конституційний Суд України зважає на практику тлумачення наведених приписів Першого протоколу до Конвенції Європейським судом з прав людини.

У рішенні у справі *Краєва проти України/Krayeva v. Ukraine* від 13 січня 2022 року (заява № 72858/13) Європейський суд з прав людини, констатувавши, що сума штрафу, накладеного на заявницю за порушення митних правил (частина перша статті 483 Кодексу), становила надмірне втручання в її право власності всупереч вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції, зазначив, зокрема, що:

– „накладення штрафу як таке становитиме втручання у право, гарантоване абзацом першим статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки воно позбавляє особу, якої це стосується, певної частки майна, а саме суми, яку має бути сплачено“ (§ 23);

– „щоб бути сумісним зі статтею 1 Першого протоколу, захід (втручання) має відповідати трьом умовам: він має бути правомірним, мати правомірну мету та забезпечувати справедливий баланс між загальним інтересом суспільства й основоположними правами особи“ (§ 24);

– „за частиною першою статті 483 Митного кодексу, згідно з якою заявницю було визнано винною, штраф у розмірі, що дорівнює вартості товару, сам собою є надмірно великою сумою, та конфіскація товару були обов’язковими заходами без жодних винятків. Брак будь-якої дискреції у цьому випадку не дав українським судам можливості оцінити осібну ситуацію, унаслідок чого втрачається сенс будь-якого оцінювання. Суд уже зазначав, що подібна жорстка

система не здатна забезпечити потрібний справедливий баланс між вимогами загального інтересу та захистом права власності особи“ (§ 31).

Європейський суд з прав людини вказав, що „для того, щоб відповідати вимозі домірності, суворість санкцій має відповідати тяжкості правопорушень, за які їх призначають <...>. Принцип домірності має бути дотриманий не лише під час визначення норм, які стосуються суворості санкції, а й під час оцінювання тих факторів, що їх має бути взято до уваги, коли визначають санкції <...>“ [рішення у справі *Imeri v. Croatia* від 24 червня 2021 року (заява № 77668/14), § 84].

Крім того, на думку Європейського суду з прав людини, «стаття 1 Першого протоколу вимагає, щоб будь-яке втручання було виправдано домірним стосовно визначеної мети. Тобто потрібно досягти „справедливого балансу“ між вимогами загального інтересу суспільства та потребами захисту основоположних прав людини. Потрібного балансу не буде досягнуто, якщо особі або особам, яких це стосується, доведеться нести індивідуальний і надмірний тягар [див., зокрема, рішення у справах *The Former King of Greece and Others v. Greece* [GC] від 28 листопада 2002 року (заява № 25701/94), ECHR 2000-XII, § 79, § 82; *Jahn and Others v. Germany* [GC] від 30 червня 2005 року (заяви №№ 46720/99, 72203/01, 72552/01), ECHR 2005-VI, § 81–94]» [рішення у справі *Gogitidze and Others v. Georgia* від 12 травня 2015 року (заява № 36862/05), § 97].

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Садоха проти України/Sadocha v. Ukraine* від 11 липня 2019 року (заява № 77508/11) зазначив, що:

– „на конфіскаційний захід, навіть якщо йдеться про позбавлення майна, поширюється дія другого абзацу статті 1 Першого протоколу, відповідно до якого Договірним державам дозволено здійснювати контроль за користуванням власності для забезпечення сплати штрафів“ (§ 23);

– «іншим питанням для вирішення Судом є те, чи досягнуто внаслідок втручання у право власності потрібний справедливий баланс між захистом цього

права та вимогами загального інтересу з огляду на той простір обдумування, що його залишено Державі-відповідачеві в цій ділянці. Потрібного балансу не буде досягнуто, якщо на власника майна, якого це стосується, буде покладено „індивідуальний та надмірний тягар“. Крім того, хоча абзац другий статті 1 Першого протоколу до Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, Суд повинен урахувати, чи надавали заявникові всі процесуальні приписи можливість звернутися у своїй справі до компетентних органів влади з тим, щоб вони змогли в його справі встановити справедливий баланс між інтересами, між якими є конфлікт» (§ 27);

– „щоб втручання було домірним, воно має відповідати тяжкості порушення суб'єктивного права, а санкція, що її визначено для покарання, – тяжкості правопорушення <...>“ (§ 31).

2.10. Відповідно до частини першої статті 483 Кодексу суб'єкти права на конституційну скаргу були притягнуті до адміністративної відповідальності з накладенням штрафів у таких розмірах: Душенькевич А.В. – 159 338,65 грн; Франк А.В. – 932 610,26 грн, Ярош І.М. – 1 403 204,17 грн з конфіскацією товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил. Отже, накладення штрафу в розмірі, що дорівнює вартості товару, та конфіскація, що є обов'язковими, позбавили суди можливості врахувати індивідуальні обставини в кожному конкретному випадку порушення митних правил.

Конституційний Суд України вважає, що для досягнення легітимної мети суд повинен мати дискрецію. Однак суд під час розгляду справи про порушення митних правил за частиною першою статті 483 Кодексу не може забезпечити індивідуалізації відповідальності через: відсутність у зазначеній статті Кодексу інших видів стягнень; неможливість зміни розміру відсотків, за якими визначено штраф і обов'язковість застосування конфіскації. Нemoжливiсть вибору виду та розміру адміністративного стягнення з урахуванням обставин справи, а саме: характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи,

можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, унеможливує справедливий розгляд справи судом.

Таке законодавче регулювання суперечить засадам демократичного суспільства, базованого на верховенстві права (правовладді) (*in democratic society based on the rule of law*).

Отже, абзац другий частини першої статті 483 Кодексу суперечить приписам частини першої статті 8, частин першої, четвертої статті 41, частини другої статті 61, частини першої статті 64 Конституції України.

3. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України враховує те, що визнання неконституційним абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, та вважає за доцільне задля недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу.

Верховна Рада України з дня ухвалення цього Рішення має привести нормативне регулювання відповідальності за порушення митних правил у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України**у х в а л и в:**

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України.

2. Абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим частини першої статті 483 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**